

TOPI ARTUKKA

Konstruktionen av ett urbant sällskapsliv

Åbo Societetshus som centrum för societeten i början av 1800-talet

I upplysningstidens Europa var adelns makt på nedåtgående på bekostnad av det framstigande borgerskapet. Denna stegvisa upplösning av ståndshierarkierna var särskilt märkbar bland överklasssocieteten, där adel, borgare och personer ur det lärda ståndet dansade, spelade och umgicks tillsammans. Samtidigt förflyttades sällskapslivet från hoven till särskilda för societeten byggda offentliga utrymmen. Danstillställningar hade arrangerats i aristokratiska och borgerliga kretsar under hela 1700-talet, men mot slutet av seklet blev det vanligare med fester där ståndspersoner dansade i tidseriodens offentliga rum. Förebilderna för dessa mer öppna baler fanns i London och Paris, men balerna spred sig snabbt också till Tyskland och Sverige. I Sverige blev offentliga baler av nyare typ vanliga under Gustav III:s regentperiod. Nya utrymmen och nya sätt att förlusta sig på ökade umgänget mellan stånden och möjliggjorde en utjämning av de sociala hierarkierna. Den sociala öppenheten kulminerade i slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet.¹

-
1. Se till exempel David Coke & Alan Borg, *Vauxhall. A History* (New Haven & London 2011); Joonas Korhonen, 'Urban social space and the development of public dance hall culture in Vienna, 1780–1814', *Urban History* 40 (2013:4); Åsa Ringbom, *Societetshuset i storfurstendömet Finland*, Finska Fornminnesföreningens tidskrift 92 (Helsingfors 1988); Eva Helen Ulvros, *Dansens och tidens virvlar. Om dans och lek i Sveriges historia* (Lund 2004).

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

I Finland följde man framför allt i Åbo med intresse detta europeiska fenomen. I staden hade naturliga kontakter med Stockholm etablerats under århundradenas lopp. Danstillställningar och samkväm arrangerades flitigt redan i slutet av 1700-talet, men särskilt intresserade man sig för dem under kejsartidens första år. Åbo var officiell huvudstad i det nygrundade storfurstendömet 1809–1812, men i praktiken var staden huvudstad fram till 1819, då senaten och ämbetsverken började flyttas till Helsingfors. Till Åbo flyttade många nya invånare, särskilt ståndspersoner, som fyllde de nya tjänsterna när storfurstendömets administration byggdes upp. Till staden kom också höga ryska tjänstemän och officerare, som hade ett likadant behov av sociala aktiviteter. Dessutom fanns det i staden sedan tidigare en hovrätt, en akademi, ett domkapitel och ett länskansli, vars medlemmar med familjer hade varit aktiva i sällskapslivet i Åbo redan före 1809.²

Det fanns visserligen en societet i Åbo också före 1809, men förändringen och de nya invånare som den förde med sig möjliggjorde ett livligare urbant sällskapsliv. Societeten bestående av stadens ståndspersoner, adel från närliggande trakter och ryska officerare fyllde sina kalendrar med baler, middagar, konserter, krogkvällar, slädpartier, maskerader, tejudningar och präktiga festligheter.³ Man försökte svara mot sällskapslivets växande behov genom att grunda landets första societetshus i Åbo 1812. Societetshusets uppdrag var att ordna baler och middagar med program för att erbjuda underhållning åt stadens expanderande societet.⁴

I föreliggande uppsats undersöker jag Åbo Societetshus tillkomstfas och första verksamhetsår. Jag analyserar de källor som bevarats från Societetshusets verksamhet och belyser dess betydelse för sällskapslivet i Åbo och för storfurstendömets politiska, ekonomiska och lärda elit. Varför grundades Åbo Societetshus, vilka var de aktiva parterna bakom grundandet, vem deltog i verksamheten och hurdan verksamhet erbjöd Societetshuset? Societetshusen och societetens iver att dansa

-
2. Nils Erik Villstrand, *Furstar och folk i Åbo 1812* (Helsingfors 2012), s. 39–41; Päiviö Tommila, *Suomen autonomian synty 1808–1819* (Helsinki 2008), s. 170–171.
 3. Se till exempel G. Heinricius, *Från Samhällslifvet i Åbo 1809–1827* Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland (SSLS) CXVI (Helsingfors 1914) och Oscar Nikula, *Turun kaupungin historia 1809–1856* (Turku 1972).
 4. Åsa Ringbom, *Turun Seurahuone. Nykyisen kaupungintalon historian ensimmäiset vuodet*, Turun kaupungin historiallisen museon vuosijulkaisu 1976 (1979), s. 174–176.

var internationella fenomen, varför jag frågar vilket byggnadens och verksamhetens förhållande var i förhållande till de europeiska förebilderna. På så sätt kopplar jag Åbo Societetshus första verksamhetsår till en bredare europeisk assemblékultur och sällskapslivskontext.

Jag anlitat huvudsakligen två olika källmaterial, vilka båda skapar en bild av Åbo Societetshus som en aktiv och internationell verksamhetsmiljö. Den mest centrala materialhelheten är Åbo Societetshus arkiv i Åbo stadsarkiv. Det innefattar såväl protokollmaterial, bokförings- och kvittomaterial som festernas deltagarlistor, men det är mycket fragmentariskt. Protokoll har bevarats ofullständigt från 1811–1825, räkenskapsböcker och deltagarlistor enbart från 1818. Förutom Societetshusets eget arkiv har bolagets räkenskapsbok från 1817 bevarats i Riksarkivet i Åbo. Med hjälp av materialet kan man rekonstruera en bild av husets första verksamhetsår. Protokollmaterialet innehåller uppgifter rörande finansieringen av bolagets byggnadsfas, dokument i anslutning till 1816 års brandförsäkring och direktionens mötesprotokoll och årsmötesprotokoll. Med stöd av räkenskapsmaterialet kan man utreda omkostnadsstrukturen för assembléaftnarna, maskeraderna och deltagarantalet, samt studera de personer som subskriberade, alltså köpte, säsongskort.

Jag kompletterar bolagets och myndigheternas källmaterial med observationer ur Johan Petter Winters (1788–1872) dagbok. Winter, som på 1810-talet tjänade som förste notarie och senare som assessor, förde aktivt dagbok under åren 1812–1872. I dagboken finns flera anteckningar om societeten i Åbo, eftersom Winter själv deltog i sällskapslivets virvlar. Förutom att nedteckna observationer från fester han deltog i skrev han också om fester han inte deltog i. Winters far Arndt Johan var kammarråd och godsägare på Ispois gård och en känd figur i staden. Tack vare faderns status och tjänsten vid hovrätten öppnade sig societeten och således också Societetshusets dörrar för Johan.⁵

Tidigare har konsthistorikern Åsa Ringbom forskat om Åbo Societetshus. I sin doktorsavhandling *Societetshus i storfurstendömet Finland* (1988) behandlar hon den finländska societetshusinstitutionens historia och Åbo Societetshus framför allt ur en arkitektonisk och konst-

5. Yrjö Kotivuori (toim.), *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Johan Petter Winter*, nätpublikation 2005 (hämtad 21.5.2017); Ilkka Teerijoki, 'Arndt Johan Winter', Matti Klinge et al. (toim.), *Suomen kansallisbiografia* 10 (Helsinki 2007).

historisk synvinkel. Därtill har Ringbom 1979 skrivit artikeln ”Åbo societetshus. De första decennierna i det nuvarande stadshusets historia”, i vilken hon vid sidan om de byggnadshistoriska observationerna också öppnar upp Societetshuset ur ett verksamhetsperspektiv. Min egen forskning baserar sig till stora delar på iakttagelser som Ringbom gjort, men jag försöker föra in nya synvinklar i diskussionen om grundandet av Societetshuset, om verksamheten under de tidiga åren och om användarkretsen. Jag lyfter även fram rumsligheten, den nya typens offentlighet och ett sällskaplighetsperspektiv på ämnet samtidigt som jag granskar Åbo Societetshus som centrum för det urbana umgängeslivet.

Forskningen om sällskapsliv och om dess ramar försvåras av begreppsmångfalden. I England använde man ofta benämningen *assembly rooms* eller *assembly house* om societetshus, vilket härleds från det franska ordet *assemblée*. I Frankrike förekommer ordet *assemblée* i en bemärkelse som betyder att samlas, men när det spreds till andra länder fick det en betydelse som understryker öppet umgänge och dans.⁶ I Sverige använde man benämningen *assembléhus* eller ett helt separata egennamn, som till exempel Börshuset. *Assemblée* var en allmänt använd term i Sverige med vilken man avsåg regelbundna av stånds personer ordnade danstillställningar.⁷ I Finland använde man benämningen societetshus, som inte påträffas i Sverige. Däremot kallades alla motsvarande byggnader i Finland för antingen societetshus eller för det finska *seurahuone*.⁸ I Frankrike avser man med ordet *société* framför allt ett socialt rum, som varken är privat eller offentligt.⁹ I den här uppsatsen använder jag benämningen societetshus om alla byggnader som byggts kring *assemblée*fenomenet, eftersom det oaktat ett växlande namnskick var fråga om samma fenomen – byggnader som brukades av societeten, och som varken var strikt privata eller offentliga.

6. Panu Savolainen, *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä 1740–1810* (Turku 2017), s. 188.

7. Leif Runefelt, *Att hasta mot undergången. Anspråk, flyktighet, förställning i debatten om konsumtion i Sverige 1730–1830* (Lund 2015), s. 152–154; My Hellsing, ’Hertiginnan, hovet och staden i det gustavianska Stockholm’, *Sjuttonhundratals* 2013, s. 103–107; Savolainen, *Teksteistä rakennettu kaupunki*, s. 188.

8. Ringbom, *Societetshuset i storfurstendömet Finland*, s. 120.

9. Antoine Lilti, *The World of the Salons. Sociability and Worldliness in Eighteenth-Century Paris* (New York 2015), s. 6–7.

Det europeiska assembléfenomenet

Societetshus – en byggnad, där stadens elit ordnade assemblédanser – var varken en finländsk eller en aboensisk uppfinning, utan motsvarande utrymmen fanns sedan tidigare runtom i Europa. De första societetshusen byggdes i England på 1720-talet för elitens sällskapsliv. Som förebilder fungerade de mer avgränsade kvällssamkvämen och assembléerna som eliten ordnade på herrgårdar och i stadshus, men i motsats till förebilderna var syftet med societetshusen från första början att föra samman de högre samhällsskikten och gemenskaperna för att möjliggöra dans, kortspel och samtal.¹⁰ Enligt Mark Girouard, som forskat i engelska städer, blev societetshus allt vanligare i England, så att det på 1770-talet i alla ens lite större städer fanns ett societetshus eller ett motsvarande dansutrymme.¹¹ Också i till exempel dansens huvudstad Wien fanns det i början av 1800-talet ett tiotal societetshus eller danssalonger.¹²

I England var *pleasure garden*-nöjesparker populära bland aristokratin och medelklassen vid sidan om societetshusen. De erbjöd i utomhusträdgårdar det samma som societetshusen erbjöd inomhus: musik, dans, mat och dryck. Den bärande idén var att möjliggöra social interaktion i ett öppet utrymme. Inträde förutsatte varken en viss ståndtillhörighet eller en uppsatt position, utan endast en avgiftsbelagd inträdesbiljett.¹³ Det mest kända stället för detta på 1660-talet inledda fenomen var Vauxhall i London, som senare tjänade som modell för Orangeriet i Kungsträdgården i Stockholm och Tivoli i Köpenhamn.¹⁴ De fashionabla assembléerna återspeglades också i den europeiska spa-kulturen, vars syfte var att utöver hälsofrämjande behandlingar erbjuda en möjlighet till ömsesidigt umgänge för kontinentens elit. De olika umgängesformerna bestod av dans, promenader, kortspel och andra

10. Jane Rendell, 'Almack's assembly rooms – A Site of sexual pleasure', *Journal of Architectural Education* 55 (2002:3), s. 136–137; Mark Girouard, *The English Town* (New Haven & London 1990), s. 76–77, 130–132.

11. Girouard, *The English Town*, s. 129.

12. Korhonen, 'Urban social space and the development of public dance hall culture in Vienna', s. 607.

13. Coke & Borg, *Vauxhall*, s. 1–3.

14. Coke & Borg, *Vauxhall*, s. 249–252; Ulvros, *Dansens och tidens virvlar*, s. 184; Elisabeth Mansén, *Sveriges historia 1721–1830* (Stockholm 2011), s. 581–582.

aktiviteter.¹⁵ Nöjesparkerna, baden och societetshusen var uttryck för samma sociala umgängesfenomen, fastän de arkitektoniskt och placeringsmässigt kunde skilja sig från varandra.

De geografiskt sett närmaste exemplen på tidiga societetshus finns i Sverige, där privatägda societetshus byggdes från och med slutet av 1700-talet. I Linköping grundades 1806 Assamblé- och spectaclehuset som ett utrymme för baler och teaterföreställningar och i Malmö ett Spectacle- och värdshus tre år senare 1809.¹⁶ Regelbundna assembléaftnar hade förvisso ordnats redan tidigare. Till exempel i Stockholm koncentrerade sig det på 1770-talet färdigställda Börshuset på liknande aktiviteter, vilket erbjöd huvudstadens elit nya möjligheter till umgänge.¹⁷ Vid sidan om Börshuset arrangerades liknande baler av riddarordnarna och klubbarna, såsom Societeten, där adel, handlande, officerare och bankirer sammanträdde.¹⁸ Likartade baler anordnade av mindre samfund förekom också i Tyskland.¹⁹

Dansandet var givetvis inte ett nytt fenomen i Åbo i början av 1800-talet – redan innan Societetshuset grundades fanns det öppna utrymmen där herrskap samlades för att umgås. Det mest kända var den av Johan Reinhold Seipel (1751–1819) förestådda källarkrogen på tomt nummer 8 i Norra kvarteret. I restaurangen byggdes 1790 en stor sal som rymde 200 personer. I salen hölls regelbundna assembléer och Musikaliska Sällskapet i Åbo uppträdde där ända fram till 1808, då föreningens verksamhet tillfälligt upphörde. Denna sals ställning som stadens viktigaste mötesplats fluktuerade – ibland dög den för stadens finaste fester, ibland undvek Åboborna stället. Med grundandet av Åbo Societetshus miste salen för gott sin ställning. Därefter dansade när-

-
15. Antero Heikkinen, *Terveiden ja ilon tähden. Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla*, Historiallisia tutkimuksia 160 (Helsinki 1991), s. 83–86; Girouard, *The English Town*, s. 127–131; David Blackbourn, *Water, Leisure and Culture – European Historical Perspectives* (New York 2002), s. 9–12.
 16. Ringbom, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*, s. 105–106; Barbro Stribolt, 'Teaterbyggnaden – borgerskapets scen', Thomas Hall et al. (red.), *Den Svenska staden: Planering och gestaltning – från medeltid till industrialism* (Stockholm 1997), s. 233–234.
 17. My Hellsing, 'Hertiginnan, hovet och staden i det gustavianska Stockholm', *Sjuttonhundratals* (2013), s. 103, 106; Ulvros, *Dansens och tidens virvlar*, s. 181.
 18. Mansén, *Sveriges historia 1721–1830*, s. 582; Elof Ehnmark, 'Bellmanstidens nöjesliv', Gösta Berg et al. (red.), *Det Glada Sverige. Våra fester och högtider genom tiderna* (Stockholm 1947), s. 1187–1188.
 19. Ringbom, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*, s. 103–105, 113.

Tilbergs karta över Åbo från 1818. Panu Savolainen har bearbetat kartan.

1. Åbo Societetshus
2. Seipelska salen
3. Aurorasällskapets hus
4. Brinkalahuset
5. Cavéns restaurang
6. Böckelmanska tomten
7. Fattighuset
8. Akademihuset

mast hantverkare, studenter och det lägre borgerskapet i utrymmena fram till 1819, då Johan Seipel dog och verksamheten upphörde.²⁰

Danstillställningar ordnades i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet också i andra utrymmen. De första assembléerna dansades på 1770-talet i Aurorasällskapets hus, som var beläget på samma gata som Seipels källarkrog, dit stadens offentliga assembléer senare flyttades.²¹ Andra välkända platser var fattighuset, Brinkalahuset invid Stortorget samt familjen Cavéns källarrestaurang.²² Redan på 1790-talet fanns det planer på ett separat hus för dans. Professorn vid akademien i Åbo Henrik Gabriel Porthan skriver i ett brev i januari 1797 till professorn i lagfarenhet Matthias Calonius att han hade hört rykten om att Åbo stad skulle ha köpt en viss Böckelmans tomt med byggnader, vilken låg bredvid rådhuset. Enligt Porthan var avsikten att utvidga rådhuset till tomten och att bygga en assemblésal.²³ Staden köpte faktiskt tomten i fråga, och projektet verkar ha varit aktuellt ännu 1798. Efter det tycks projektet ha förfallit, eftersom byggnaderna fortfarande var uthyrda till samma personer i början av 1800-talet.²⁴

Före grundandet av Societetshuset dansade man i Åbo hösten 1811 och våren 1812 också i akademihuset. Akademihuset invigdes egentligen först under reformationens jubelår 1817, men där arrangerades societetsevenemang redan i början av århundradet. Danstillställningarna initierades genom gemensamma insatser av ryska och finska officerare – ansökan till akademien i Åbo undertecknades av flottans kommandör greve Ludwig von Heiden och av medlemmen av regeringskanseljen Carl Fredrik Rotkirch. I ansökan begärde man av akademien att få använda den redan färdigställda konsertsalen, två förmak, tamburen och köket. Mot dessa utrymmen gav de drivande krafterna löfte om

-
20. Harri Kalpa et al., *Casagränden talo* (Turku 2011), s. 26–34. Om Seipel se även Topi Artukka, 'Valssin pyörteissä. Tanssi ja Turun seurapiirit 1800-luvun alussa', Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.), *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa* (Turku 2018).
 21. Eva-Christina Mäkeläinen, *Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 170-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella*, Historiallisia tutkimuksia 86 (Helsinki 1972), s. 166–167.
 22. Yrjö Soini, *Vieraanvaraisuus ammattina. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen majoitus- ja ravitsemiselinkeinon kehitykseen I* (Helsinki 1963), s. 199, 209–217.
 23. Porthan till Calonius 19.1.1797. *H.G. Porthans bref till M. Calonius II* (1791–1796) (Helsingfors 1886), s. 345–346. Se också Ringbom, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*, s. 15–16.
 24. Porthan till Calonius 15.1.1798. *H.G. Porthans bref till M. Calonius II* (1791–1796), s. 455.

att donera 500 rubel banco assignationer till akademien. Av ansökan framgår det att man ville hyra salen för att organisera regelbundna assembléaftnar. Akademiens konsistorium var medgörligt – tillstånd beviljades för alla utrymmen utom ett förmak. Enligt tillståndet fick utrymmena användas från och med november 1811 under de 16 följande söndagarna. Akademien upplät utrymmena gratis till föreningens bruk.²⁵ Akademihusets historia som festlokal blev dock inte långvarig, eftersom det inte längre behövdes för detta ändamål när Societetshuset färdigställdes.²⁶

Grundandet av Societetshuset – stadsbornas gemensamma projekt

Åbo Societetshus grundades på 1810-talet i syfte att ge stadens dansande elit större och praktfullare ramar för sällskapslivet. Assemblékulturen hade slagit igenom i Åbo under det föregående seklet och behovet av en ny byggnad hade funnits redan en längre tid. I jämförelse med tidigare ställen för dans var projektets storskalighet och Societetshusets ägandeform avvikande. För byggandet grundades ett aktiebolag, som främst finansierades genom aktieemissioner. Den första aktieemissionen, i vilken flera ståndspersoner i Åbo deltog, ordnades i slutet av 1810.²⁷ Med fanns bland andra generalguvernören Fabian Steinheil, landshövdingen för Åbo och Björneborgs län Knut von Troil, grevarna Johan Fredrik Aminoff och Carl Gustaf Mannerheim samt Åbobiskopen Jacob Tengström, vilka alla var centrala politiska aktörer i storfurstendömet. Aktier köptes också av hovrättsnotarien Christian Avellan, kanslisten Sven Niklas Heurlin, arkitekten Charles Bassi och tullfiskalen Jacob Ahrenberg. De största ägoandelarna kvitterades av von Troil, Steinheil och professorn i kirurgi Gabriel Bonsdorff.²⁸

I den första aktieteckningsomgången deltog personer från akademien i Åbo, från Åbo hovrätt och personer som hörde till stadens växande förvaltningstjänstemannakår. Därtill hade några officerare löst

25. Konsistoriets protokoll 5.11.1811. AKA:32, Nationalbiblioteket (NB), Helsingfors.

26. Ringbom, *Turun Seurahuone*, s. 173; för konsertbruk av akademihuset se t.ex. *Åbo Allmänna Tidning* 20.9.1809.

27. Aktieemissionslistor, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, Åbo stadsarkiv (ÅSA), Åbo. Det är svårt att uppge ett exakt antal, eftersom en del av personerna har nämnts två gånger och vissa av dem enbart med efternamn. För flera personer har man förutom för- och efternamn antecknat titel eller position.

28. Aktieemissionslistor, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

in bolagets aktier. Enligt emissionen var aktierna avsedda för ansedda stadsbor och för landets ståndspersoner, men också den i Finland bosatta ryska eliten erbjöds möjlighet att delta i finansieringen. Om detta vittnar det faktum att det första aktieteckningsbrevet vid sidan om svenska också var skrivet på franska. Som representanter för den ryska överheten deltog generalguvernören Steinheil och generalmajoren Strebminoff i den första emissionen.²⁹

Ryssarnas roll i Societetshusprojektet var central, liksom den också var i assemblédanserna på akademihuset. Ludwig von Heiden och Carl Rotkirch, som ansökte om lov att ordna danstillställningar i akademihuset, ordnade inte baler på tumanhand, utan de agerade i det nygrundade danssällskapets namn. Professorn i medicin Gabriel von Haartman, som understödde ansökan, förde i sitt tal fram att den verkliga initiativtagaren till danssällskapet (*dans societet*) var den i mars 1810 tillträdde generalguvernören över storfurstendömet Finland Fabian Steinheil. Enligt Haartman var avsikten med grundandet av föreningen inte enbart att skapa nöjen för stadens invånare, utan också att föra samman personer av olika stånd och folk som bodde i Åbo eller som besökte staden.³⁰ Det finns inte närmare information om nämnda danssällskap, men troligen var det fråga om verksamhet som uppstod i anslutning till Åbo Societetshus. Insamlandet av medel för Societetshuset hade pågått redan i ett år när danssällskapet ansökte om tillfälligt lov att använda akademihuset. Därtill var greve Heiden, som agerade i danssällskapets namn, med om att dra igång finansieringen av societetshuset.

Det låg i ryssarnas intresse att förtutsättningarna för sällskapslivet i Åbo skulle vara så goda som en provinsstads resurser tillät. Men stödet hade också ett politiskt motiv, liksom Åsa Ringbom har framfört.³¹ Enligt professor Haartman ville generalguvernör Steinheil främja uppkomsten av en sådan gemenskap, där vissa samhällsgrupper (*stånd*) och folk (*nationer*) sammanstrålade. För Steinheil var det fråga om både personer bosatta i staden och om resenärer som anlände dit.³² Om

29. Aktieemissionslistor, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

30. Konsistoriets protokoll 5.11.1811. AKA:32, (NB), Helsingfors. Se även Ringbom, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*, s. 16–18 och Otto Andersson, *Johan Josef Pippingssköld och musiklivet i Åbo 1808–1827* (Helsingfors 1921), s. 7–8.

31. Ringbom, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*, s. 17.

32. Konsistoriets protokoll 5.11.1811. AKA:32, (NB), Helsingfors.

man får tro Haartman insåg Steinheil societetshusets instrumentella värde för ryssarnas strävan att vinna eliternas sympatier och understöd i det nya storfurstendömet. För Steinheil betecknade *stånd* inte så mycket en samhällsklass som en samhällsgrupp.

Understödjandet av Societetshuset och av societeten var ett led i en bredare strategi med hjälp av vilken Alexander I och hans stab försökte vinna över finnarna på sin sida. Åbo hovrätt och Finska Hus-hållningssällskapet fick av kejsaren ekonomiska tilläggsresurser redan i samband med Borgå lantdag och akademien i Åbo ett par år senare, då bland annat antalet professurer utökades markant.³³ Utöver att stöda institutioner understödde kejsaren direkt också landets elit med adelstitlar och andra ynnestbevis, och band dem på så sätt starkare till kejsardömet.³⁴ Genom att understöda Societetshuset och motsvarande projekt kunde Rysslands kejsarmakt snabbare och effektivare vinna elitens acceptans och i förlängningen dess lojalitet.

Byggandet av huset svalde medel, vilket betydde att man måste ordna flera aktieemissioner innan man kunde färdigställa byggnaden och inviga den. En bild av den pengasumma som behövdes får man av att Societetshusets försäkringsvärde, enligt en värdeuppskattning som gjordes 1816, var 80 886 rubel banco assignationer.³⁵ Man ville snabbt få Societetshuset i bruk, fastän det ännu rädde brist på finansiering. Invigningen firades den 22 november 1812, och den sista aktieemissionen hölls mindre än tre veckor tidigare. Behovet av tilläggsfinansiering framgår av den annonsering som gjordes för invigningen, i vilken man efterlyste donationer av förmögna stadsbor. Man ville framför allt få i gång det nödvändiga tilläggsbyggandet.³⁶ Bolaget hade alltså en klar uppfattning om att den önskade helheten och slutresultatet krävde tilläggsfinansiering. Viktigast var trots allt att omedelbart få i gång verksamheten.

33. Matti Klinge, *Napoleonin varjo. Euroopan ja Suomen murros 1795–1815* (Helsinki 2009), s. 317–318; Matti Klinge, 'Keisarillinen yliopisto', Matti Klinge et al. (toim.), *Helsingin yliopiston historia, osa 2: Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917* (Helsinki 1989), s. 26–31. Se även Villstrand, *Furstar och folk i Åbo 1812*, s. 49–51.

34. Se till exempel Alex Snellman, *Suomen aateli* (Helsinki 2014), s. 55–59 och Klinge, *Napoleonin varjo*, s. 263–167.

35. Societetshusbolagets brandförsäkringsdokument, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

36. Aktieemissionslistor, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo; *Åbo Allmänna Tidning* 14.11.1812.

Societetshusets aktier köptes av över 220 personer före 1812, även om den exakta mängden är svår att utreda. I den inbundna protokollsamlingen finns flera bevarade listor, som är sinsemellan motstridiga. Med i inbindningen finns också listor, i vilka alla namn är överstruckna. Samlingen innehåller ett sammandrag av aktieägarna, men den är inte heltäckande, om man jämför den med separata insamlingslistor. Av de registrerade namnen och av de i samband med namnen förekommande karaktärerna, alltså titlarna, kan man dra slutsatsen att donatorerna representerade ett brett spektrum av ståndspersoner bosatta i Åbo. Aktier ägdes av professorer, grosshandlare, hovrättsråd, lagmän, fabrikörer, senatssekreterare, officerare, kamrerer, läkare, apotekare och arkitekter. Därtill investerade några hantverkare, såsom färgare och garvare, i Societetshuset.³⁷ Den sociala spridningen var likadan också i Linköping i Sverige, där ett brett spektrum av stadsbor från adelsmän till högre hantverkare och från ärkebiskopar till gymnasielärare investerade i societetshuset.³⁸

Den största enhetliga gruppen utgörs av köpmän i Åbo, av vilka det finns över 30 på listan. De bar det största ekonomiska ansvaret för projektets framgång. Den största enskilda aktiepotten ägdes av köpmannen Jean Tjäder, som hade investerat 3 500 rubel banco ass. i Societetshuset. Det berättigade honom till 70 aktier. Teckningsvärdet av en aktie var med andra ord 50 rubel. Investeringar på över 2 000 rubel gjordes också av de tidigare nämnda Gabriel Bonsdorff och handelsmannen Christian Trapp. De förmögna handelsmännen Christian Birkstedt, Johan Gustaf Dahl, Gabriel Gestrin och Nils John investerade alla 2 000 rubel. Av de 15 personer som investerade mest i bolaget var nio storköpmän från Åbo – det råder med andra ord inget tvivel om att huset aldrig skulle ha blivit färdigt utan deras betydande insatser.³⁹

I januari 1814 var Societetshusets sammanlagda aktiestock 2 100 aktier. De 20 personer som hade det största aktieinnehavet stod för

37. Det är utmanande att identifiera personerna, eftersom endast ungefär hälften av de listade personerna har anteckning om titel och detta gäller också närmast ämbetsmännen och adeln. På grund av det här är det svårt att identifiera t.ex. köpmän, hantverkare och företagare. Inte heller nationalitet har nedtecknats. Ibland saknas också förnamnen.

38. Dag Lindström, 'Bland lindansare, oskyldiga nöjen och offentliga bakverk. Assemblé och spektakelhuset i Linköping', Henrik Edgren (red.), *Nation så in i Norden – Festskrift till Torkel Jansson* (Skellefteå 2013), s. 154.

39. Aktieemissionslistor, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

nästan en tredjedel av Societetshusets investeringar, medan majoriteten av ägarna deltog med en relativt sett mycket liten summa. Ungefär hälften av aktieägarna hade skaffat sig endast fem aktier eller färre. Mängden småägare understryker Åbobornas vilja att delta i förbättrandet av förnöjelsemöjligheterna, men lika mycket berättar den om att det inte riktigt var ett alternativ att stå utanför. En liten mängd aktier kunde vittna om brist på förmögenhet, men det var knappast alltid fallet. Till exempel köpte biskop Tengström, som hörde till storfurstendömets elit, endast fem aktier och den annars i Societetshusets verksamhet aktivt deltagande friherren Carl Erik Mannerheim åtta aktier.⁴⁰

Ur ett europeiskt perspektiv var aktiebolagsformen inte avvikande, men i Åbo representerade den en ny verksamhetsmodell. Liknande ägandeformer fanns också i till exempel England. I de societetshus som på 1700-talet grundades i Bristol (120 ägare), Derby (39), Norwich (27) och Newcastle (128) var ägarantalen lägre än i Åbo. Endast siffrorna för societetshuset i York – 120 ägare – motsvarar bredden av Åbo Societetshus ägarbas.⁴¹ Invånarantalen i de brittiska städerna var dessutom större än i Åbo, till exempel hade Bristol över 50 000 invånare på 1750-talet och Norwich 36 000 invånare, medan Åbo hade dryga 10 000 invånare 1810 och tio år senare närmare 13 000.⁴² Lika lite som nämnda siffror förklarar Åbobornas iver för Societetshuset förklarar de situationen i de brittiska exempelstäderna, men däremot ger de perspektiv på hur populärt Societetshuset i Åbo var.

Finansieringen föll inte helt och hållet på Åbobornas axlar. Societetshusets franskspråkiga insamlingsbrev verkar ha haft effekt, eftersom det också fanns ryssar eller utlänningar som jobbade för ryssarna bland dem som löste in aktier. Om någon stor succé kan man nog inte tala, då denna grupp bestod av mindre än tio personer. Bortsett från generalguvernören Steinheil förblev ryssarnas monetära insats liten och det verkar närmast ha varit fråga om en symbolisk gest. Den summa som

40. Societetshusets protokoll 22.1.1814 och aktieemissionslistor, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

41. Rendell, 'Almack's Assembly Rooms', s. 141; Girouard, *The English Town*, s. 136–137. Man bör dock notera att många av de engelska societetshusen byggdes tiotals år före Åbo Societetshus.

42. Peter Clark, *British Clubs and Societies 1580–1800. The Origins of an Associational World* (Oxford 2000), s. 89. För invånarantalet i Åbo se Nikula, *Turun historia 1809–1856*, s. 129.

greve Heiden – en av projektets drivande krafter – investerade överskred inte 300 rubel och köpman Petter Markoffs insats stannade vid 300 rubel.⁴³ Societetshuset fick också uppbackare från högsta ort; det befriades från den allmänna inkvarteringsplikten enligt vilken städernas borgerskap utan ersättning skulle sköta om inkvarterandet av de i städerna tjänstgörande officerarna.⁴⁴ Förutom att det innebar konkreta inbesparingar för Societetshuset handlade det om mentalt stöd från de nya makthavarna till det ockuperade områdets ståndspersoner.

I regel var aktieägarna herrar, men enligt aktieanmälan deltog också några kvinnor från Åbo i aktieemissionen. Av dem ägde köpmansdottern Johanna Dahl mest med sina 20 aktier av ett sammanlagt värde på 1 000 rubel. Andra ägare var apotekarhustrun Maria Åkerman med en andel på 500 rubel, generalskan Wendla Gustava von Wright med 600 rubel och Margareta Sophia Caloander med 150 rubel.⁴⁵ Kvinnornas relativa andel, fyra personer av dryga 200 aktieägare, är inte särskilt stor, men den visar att investeringsmöjligheten även gällde kvinnor. Kvinnorna var intresserade av att delta i bolagets verksamhet, och de hade möjlighet att administrera och investera egen icke-fast egendom. Särskilt Dahls och von Wrights andelar var större än medeltalet.⁴⁶

För att sköta om bolagets praktiska verksamhet bildade aktieägarna en direktion ur sin egen krets, vilken från och med början bestod av både ämbetsmän med adlig bakgrund och av stadens borgerskap. Redan före byggnaden blev färdig sköttes bolagets ärenden av en inofficiell direktion, som återspeglade aktieägarnas olika sociala ställningar. I den ingick landshövdingen Knut von Troil, greve Ludwig von Heiden, den i Stockholm födde överstelöjtnanten Herbert Reuterskiöld, professor Gabriel Bonsdorff och köpmannen Jean Tjäder. Direktionens sammansättning levde redan under byggnadsskedet och stabiliserades sedan i en form, som bestod av en ordförande och sju direktionsmedlemmar, varav hälften kom från stadens borgerskap. Som ordförande

43. Aktieemissionslistor, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

44. Kejsarens kungörande om frihet från inkvartering 18.9.1809, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

45. Aktieemissionslistor, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

46. För kvinnors administrering av förmögenhet se till exempel Kirsi Vainio-Korhonen, *Sophie Munsterhjelmin aika. Aatelisnaisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa* (Helsinki 2012), s. 124–136.

verkade nästan hela 1810-talet friherre Carl Erik Mannerheim, men i direktionens sammansättning skedde det utbyten årligen. Som hjälp hade direktionen en skattmästare, som skötte om de praktiska ärendena och som valdes bland direktionens medlemmar. Direktionen valdes i sin tur årligen på Societetshusbolagets bolagsstämma, där varje delägare var röstberättigad.⁴⁷

Enligt Antoine Lilti, som forskat i Paris salonger och deras sällskapsliv, började adelns auktoritet från och med slutet av 1700-talet allt mer att basera sig på social förmåga och kulturellt kapital. Den sociala ställningen berodde allt mindre på efternamn eller adelsrang, vilket erbjöd den växande medelklassen nya möjligheter till att samla socialt kapital.⁴⁸ Med avseende på detta är det inte alls förvånande att det förmögna borgerskapet och ämbetsmannakåren ville placera sina medel i utvecklandet av sällskapslivets ramar. Deltagande i byggkostnaderna erbjöd en möjlighet att framstå i positiv dager för andra ståndspersoner i såväl Åbo som hela storfurstendömet. Det var viktigt att visa upp sig också på detta sätt. Visserligen var det möjligt att få ränta på sin ekonomiska placering, men beslutet att delta i byggandet av Societetshuset fattades inte av rent ekonomiska orsaker. Av samma skäl var till exempel adelns ekonomiska insats jämförelsevis liten, med undantag för några av de drivande krafterna. De hade inte längre ett behov av att köpa det sociala kapital som aktierna medförde.

Societetshuset som rum

Det ekonomiska uppsvinget nådde Åbo under 1700-talets sista decennier, och det byggande av allt större trä- och stenhus som det resulterade i fortsatte ända in på 1800-talet. Största delen av de nya stenhusen var byggda av enskilda handelsmän, liksom exempelvis den förmögna handelsmannen Matthias Augustins stenhus i två våningar mitt emot Societetshuset. Byggandet av stenhus hade understötts ända sedan 1750-talet genom att man beviljade dem dispens från kronoskatter för 20 år, vilket var ägnat att öka intresset för det dyra stenbyggan-

47. Protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

48. Lilti, *The World of the Salons*, s. 8–9. För det sociala kapitalets betydelse och förändring se till exempel Snellman, *Suomen aateli* och Dag Lindström, 'Leisure culture, entrepreneurs and Urban space: Swedish towns in a European perspective, eighteenth-nineteenth centuries', Peter Borsay & Jan Hein Furnée, *Leisure Cultures in Urban Europe c. 1700–1870. A transnational perspective* (Manchester 2016).

det. Också offentliga stenhus byggdes i Åbo. Grundstenen till stadens största byggnad, akademihuset, murades 1802 och före branden hann man ytterligare bygga ett tvåvåningshus för akademins kliniska institut enligt ritningar av C. L. Engel. Sakta men säkert började Åbo växa fram som en stenhusstad.⁴⁹

Till denna byggboom vad gäller stenhus hänförde sig också Åbo Societetshus. Societetshuset på tomt nummer 49 i Södra kvarteret togs i bruk av stadens societet och det skulle spegla både användarnas och det nya storfurstendömets värdighet. Den första planen gick ut på att bygga huset av trä, men den slopades hastigt då finansiärerna önskade sig ett stenhus. Priset var inget hinder och finansiärerna var redo att investera mer pengar i projektet, varför huset kunde färdigställas två år efter att projektet hade inletts. Arkivkällorna berättar inte desto mer ingående om byggprocessen, men tanken var att periodisera finansieringen i tre delar: inköp av byggmaterial, förberedelser och slutligen själva byggandet.⁵⁰ Huset fick sitt sista färglager först 1817, tydligen räckte pengarna inte riktigt till allt eller så hade man inte hunnit sköta målandet tidigare.⁵¹

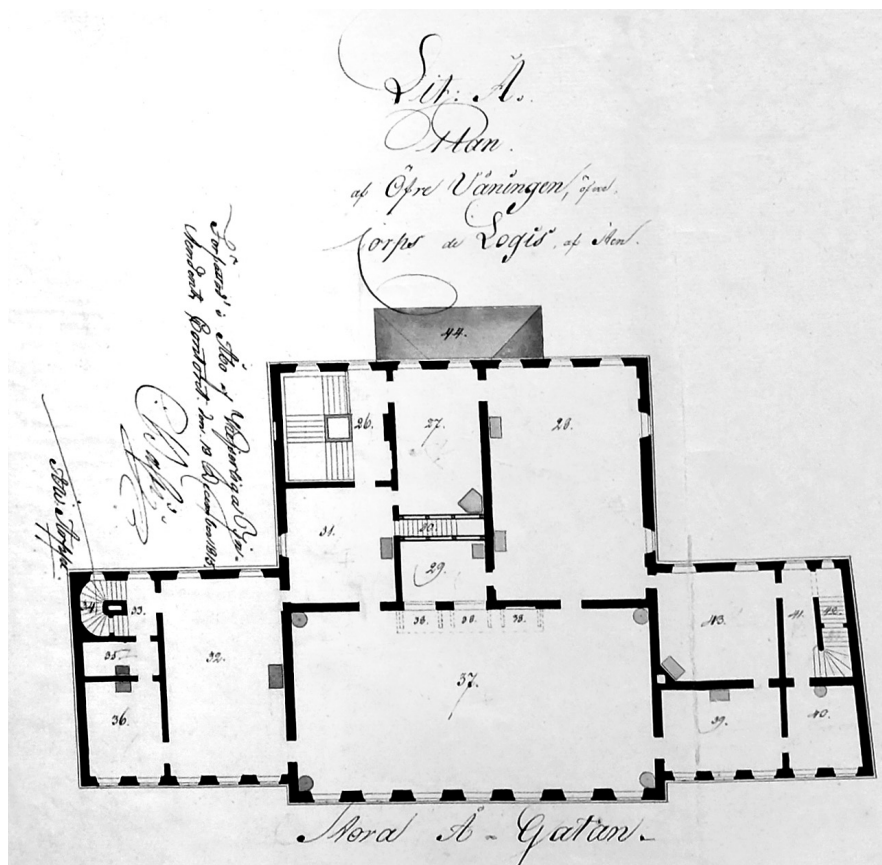
När Societetshuset stod färdigt var det en av de finaste och största byggnaderna i Åbo.⁵² Tvåvåningshusets bottenplan var cirka 590 kvadratmeter. Huvudfasaden vette mot Ågatan och dominerade vyn i nedre loppet av Aura å efter Domkyrkan. En stor danssal fungerade som medelpunkt i byggnadens övre våning. Salens yta var cirka 224 kvadratmeter och takhöjden cirka 5 meter. De stora fönstren mot ån släppte in ljus, och därtill fanns det åtta stora glaskronor i salen. Bredvid väggarna fanns det soffor, till vilka man kunde dra sig tillbaka mellan danserna. Efter tio år hade salen trots allt blivit för trång, varför den södra sidans vägg revs och salen utvidgades. I samband med salen fanns en musikläktare på en separat balkong. Från ån sett fanns kvinnornas utrymmen och ett större sällskapsutrymme på vänstra sidan medan männens ut-

49. Panu Savolainen, *Tirkistelyä förmaakeihin ja ylishuoneisiin. Turkulaista asumista kahden vuosisadan takaa* (Turku 2014), s. 8–12, 28–34, 44–51, 121–126; Rainer Knapas, 'Yliopiston rakennukset Turussa vuoteen 1809', Matti Klinge et al. (toim.), *Helsingin yliopiston historia, osa 1: Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808* (Helsinki 1987), s. 281–284; Oscar Nikula, *Turun kaupungin historia 1721–1809* (Turku 1970), s. 88–89; Nikula, *Turun kaupungin historia 1809–1856*, s. 25.

50. Aktieemissionslistor, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

51. Ringbom, *Turun Seurahuone*, s. 180.

52. Byggnaden finns fortfarande och fungerar numera som Åbo stadshus.

På bilden Societetshusets andra våning, i vars mitt finns en stor danssal med musikläktare. På högra sidan finns människens sällsksamrum och på vänstra sidan kvinnornas, i mitten serveringsutrymmen. Bild: Riksarkivet, Helsingfors.

rymmen med biljardrum var på högra sidan. På övre våningen fanns därtill ett serveringsrum och en matsal.⁵³ Societetshusets övervåning påminde om ett flertal engelska societetshus, där det ofta fanns danssal, musikläktare, spelrum och en sal för umgänge.⁵⁴

På nedre våningen fanns det sammanlagt 19 rum, varav största delen användes av en separat restauratör. Där fanns köksutrymme-

53. Ringbom, *Turun Seurahuone*, s. 178–189.

54. Rendell, 'Almack's assembly rooms', s. 136; Girouard, *The English Town*, s. 138.

na, matsal och kabinett. Därtill hade man reserverat några rum för biljardspel. Det är svårt att spåra användningen av rummen på nedre våningen eftersom brandförsäkringsdokumenten inte ger någon mer detaljerad information om deras användningssyfte. Syftet anges endast med beteckningar som till exempel ”rum” eller ”kammare”. Mellan 1813 och 1816 byggde man särskilda underhållsbyggnader i närheten av Societetshuset, vilka tillsammans med huvudbyggnaden utgjorde en sluten innergård på tomten. I träbyggnaderna fanns det förutom toaletter, lider och lagerutrymmen också bland annat iskällare, bryggeri och bakstuga. På tomten Drottningens gatusida fanns det två identiska paviljonger av trä, i vilka det fanns nio hyreskamrar var för resenärer. Med andra ord fungerade Societetshuset som gästhus från och med 1813.⁵⁵

Åbo Societetshus utgjorde en modell för de andra societetshusen som byggdes i Finland. För det finländska societetshussystemet på 1800-talet var det typiskt att det förutom en danssal fanns utrymmen för restaurang och hotell eller värdshus.⁵⁶ Modellen var på inget sätt exceptionell, utan också de svenska societetshusen följde samma modell. Till exempel i societetshuset i Linköping fanns det vid sidan om en danssal en restaurang och en biljardsal, som var uthyrda till utomstående aktörer. Dessutom ordnades konserter och teaterföreställningar i Linköping.⁵⁷ Alltid tydde man sig inte liksom i Linköping och Åbo till nybyggen. I exempelvis Stockholm byggde man om flera kungliga utrymmen till offentliga och allmänna fritidsutrymmen. En del av dem utvecklades till sociala arenor för den avancerande medelklassen, medan andra lockade till sig de lägre befolkningsgrupperna.⁵⁸

Dag Lindström, som har undersökt societetshuset i Linköping, har framfört den intressanta tanken att man genom grundandet av byggnaden i själva verket skapade flera separata offentliga utrymmen. Byggnaden i Linköping skapade tillsammans med andra arenor för umgängeslivet, såsom teatersalen, danssalen, konditoriet, krogen och biljardrummet, ett gemensamt utrymme för att visa upp sig och umgås.

55. Ringbom, *Turun Seurahuone*, s. 178–187, 192–193.

56. Ringbom, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*, s. 120–121.

57. Lindström, 'Bland lindansare, oskyldiga nöjen och offentliga bakverk', s. 147–150; Ringbom, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*, s. 105–106.

58. Lindström, 'Leisure culture, entrepreneurs and urban space', s. 156–157.

Det var alltså inte fråga om en byggnad, utan om ett nätverk bestående av flera olika utrymmen som erbjöd olika sociala funktioner.⁵⁹ Samma nätverk av utrymmen manifesterades också i Åbo, där Societetshusets rum, våningsplan och byggnader tjänade separata funktioner. Också det sätt på vilka de var tillgängliga och hur de socialt var tagna i besittning varierade. I danssalen gällde andra regler än i restaurangutrymmet på nedre våningen.

Ett mångsidigt klientel

Programkvällarna, alltså assembléerna, på Åbo Societetshus var avsedda för stadens invånare och för resenärer på besök i staden. Assembléerna var i princip öppna för alla som kunde betala, men Societetshusets egna regler och sociala normer begränsade ändå deltagarskaran. För att få delta i Societetshusets assembléer skulle stadsborna enligt reglerna betala en subskriptionsavgift, vilket betydde inlösande av säsongskort för vår- och höstsäsongen. Säsongskorten, som kostade 14–17 rubel, var Åbobornas enda möjlighet att delta i assemblédanserna, eftersom reglerna förbjöd stadsborna från att köpa enskilda biljetter. Endast personer som kom till Åbo utifrån och personer bosatta i kasernerna hade möjlighet att köpa biljetter till enskilda evenemang. Säsongskortet var avsett för manliga Åbobor, men i deras sällskap hade också kvinnor rätt att inträda i Societetshuset.⁶⁰

I Societetshusets regler underströks att säsongskortet var personligt och att det inte fick överlämnas i andras bruk, om inte reglerna sade annat. När man trädde in skulle man visa biljetten för vaktmästaren och styrka sin identitet – vaktmästarna hade blivit strängt förbjudna att släppa in obehöriga. Utredandet av vem som var berättigad att bli insläppt kunde stundom vara krångligt, eftersom det förutom de tidigare nämnda förfarandena fanns ett sambiljettsystem. Sönerna till en person med säsongskort var tvungna att köpa egna inträdesbiljetter, men i fall det fanns flera söner i familjen kunde de använda samma biljett växelvis. En liknande möjlighet hade studenterna vid akademien i Åbo, av vilka man hittar flera i deltagarförteckningarna från 1817–1818.⁶¹

59. Lindström, 'Bland lindansare, oskyldiga nöjen och offentliga bakverk', s. 155.

60. Societetshusets reglemente, räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

61. Societetshusets subskriptionslistor 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, Riksarkivet (RA), Åbo; Societetshusets subskriptionslistor, räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

I Societetshusets regler behandlades resenärer separat. Stadens invånare var tvungna att köpa ett säsongskort för alla vårens eller höstens danser, medan soldater från de närbelägna kasernerna och resenärer på besök i staden hade möjlighet att köpa separata, skilt för sig prissatta inträdesbiljetter. Det enda villkoret var att resenären själv eller någon person tillhörande stadens societet anmälde resenären till direktionen för att få en biljett. Gällande resande kvinnor fanns det ett omnämmande i reglerna att direktionen separat inbjöd dem att delta i assembléerna.⁶² Med andra ord kontrollerade Societetshusets direktion, åtminstone i teorin, vem som fick delta i danstillställningarna och i maskeraderna, fastän utgångspunkten var att endast inträdesbiljetten skulle begränsa deltagarna. Detta var åtminstone fallet vad gällde resenärer.

Societetshusets regler fanns bifogade till subskriptionslistorna, i vilka namnen på innehavarna av säsongskort var sammanställda. Listorna var indelade i olika klasser eller kategorier, som inte följde ståndindelningen, utan institutionell makt. I den inbundna räkenskapsboken kom medlemmarna av den kejsrerliga senaten först. Därefter uppräknades som ett kluster hovrätten, ”diverse stater” alltså andra ämbetsmän, separata kejsrerliga ämbetsmän, akademins personal och representanterna för Åbo stad och borgerskap. Det var säkert lättare att locka deltagare genom att rikta subskriptionslistorna till tydligt definierade aktörshelheter, men samtidigt berättar de också om sättet att gestalta det politiska och sociala maktfältet i Åbo.⁶³ Ståndstillhörighet tycks inte ha varit en viktig markör i detta fall, även om det är värt att notera att flera av de finländska ämbetsmännen ännu i början av 1800-talet var adlade av antingen Sveriges kung eller av Rysslands kejsare.⁶⁴

Subskriptionslistornas inre struktur följer en tydlig hierarki. De nedtecknade namnen står således inte i en slumpmässig ordning, åtminstone inte i början av listan. Till exempel var den första att under-teckna senatens lista alltid självskrivet generalguvernören Steinheil och efter honom viceordföranden för senatens justitiedepartement, Adolf Tandefelt och 1818 också viceordföranden för senatens ekonomidepartment, greve Robert de Geer. Efter dem följde de senatorer som

62. Räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

63. Societetshusets subskriptionslistor 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, RA, Åbo; Societetshusets subskriptionslistor, räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

64. Snellman, *Suomen aateli*, s. 77–78.

deltog i danstillställningarna delvis uppräknade enligt tjänsteår, och efter dem ämbetsmän inom senatens administration, som till exempel sekreterare och kamrerer.⁶⁵ Det är svårt att avgöra om de nämnda kategorierna också avspeglar djupare identitetskategorier inom societeten i Åbo eller om det enbart var ett praktiskt sätt att dela in deltagarna på. I vilket fall som helst så pekar listorna på den politiska och sociala maktfördelningen i landet.

Balerna på Åbo Societetshus besöktes av ett brokigt klientel. Genom att analysera deltagarförteckningarna från 1817–1818 kan man konstatera att stadens ståndspersoner dansade på bred bas på Societetshusets assembléer. Societeten i Åbo verkar åtminstone inte i ljuset av Societetshusets deltagarförteckningar ha avgränsats till ett verksamhetsfält för enbart den högsta eliten. I stället var det acceptabelt för adeln och ridderskapet att umgås i samma utrymmen med akademi-professorer, hovrättsassessorer, förmögna köpmän, ämbetsmän vid senaten och med de ryska officerare och tjänstemän som befann sig i landet. Samlade fanns såväl den så kallade gamla societeten som de ståndspersoner som flyttat till Åbo efter 1809.⁶⁶ Societetshuset som utrymme och dess verksamhetsidé möjliggjorde att såväl representanter för den politiska makten som personer som brukade ekonomisk och social makt möttes på ett och samma ställe. I Åbo fanns det inte några andra liknande utrymmen som skulle ha gjort offentligt och allmänt umgänge möjligt. Samtidigt skötte sällskapskulturen om att alla deltagare kunde, om de så ville, umgås sinsemellan oberoende av stånd eller socioekonomisk ställning.

Societetshusfenomenet har internationell kontaktyta, då det också på andra håll i Europa ordnades samkväm som hade som följd att de tidigare så skarpa sociala gränserna suddades ut. Nöjesparkerna i England och Frankrike var avsedda både för adeln och för de ofrälse ståndspersonerna. I festerna kunde medlemmar av hovet och stadens hantverkare delta samtidigt, vilket gjorde dem socialt sett mycket rika. Också vad gällde societetshusen representerade deltagarna en bred grupp ståndspersoner, fastän det sociala spektret var smalare än i nöjes-

65. Societetshusets subskriptionslistor 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, (RA), Åbo; Societetshusets subskriptionslistor, räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

66. Ibid. Se även Winters dagbok 5.2.1815 och 20.1.1818, J.P. Winters arkiv, Riksarkivet (RA), Helsingfors.

parkerna.⁶⁷ Å andra sidan var utsuddandet av de sociala gränserna snarare en vacker tanke än verklighet, anser Joonas Korhonen som har studerat balkkulturen i Wien på 1700-talet. Åtminstone såg gränserna ut att skärpas igen på 1800-talet, och umgänge mellan olika samhällseliga grupper förekommer inte på samma sätt som på 1700-talet.⁶⁸ I Sverige följde assembléerna samma riktlinjer som i England. De var öppna för de övre samhällsskikten från borgerskap till aristokrati. De assembléer som uppstod kring dans och sällskapsliv marknadsfördes i dagspressen, alltså var de inte stängda evenemang, fastän de eftersträvade ett klientel bestående av stadens högre skikt. De diffusare gränserna innebar inte ett slut på den sociala distinktionen, utan den sociala hierarkin syntes och kändes fortfarande på danstillställningarna.⁶⁹

Liknande subskriptionslistor som användes på Åbo Societetshus fanns också i Sverige i början av 1800-talet i Norrköping och Linköping. Sådana användes också i England i bland annat York och London.⁷⁰ Linköpings societetshus fungerade enligt en likadan verksamhetsprincip och syftade till ett mer öppet inträde. Tanken var att så många som möjligt, såväl rika som personer från fattigare förhållanden, skulle ha möjlighet att delta i festerna. Däremot kontrollerades deltagarna noggrannare i Linköping än i Åbo. Ledningen övervakade verksamheten i huset, men också de personer som trädde in. Till assembléerna släppte man endast in personer som ansågs vara sedliga. Gästerna måste antingen känna någon i ledningen eller skaffa sig en rekommendation skriven av någon av ledningens medlemmar.⁷¹ I societetshuset Almack i London begränsade ledningen ännu striktare än i Linköping vem som hade rätt och möjlighet att inlösa en subskription.⁷²

67. Coke & Borg, *Vauxhall*, s. 2–3; Jonathan Conlin, 'Vauxhall on the boulevard: pleasure gardens in London and Paris, 1764–1784', *Urban history* 35 (2008:1), s. 25–27; Rendell, 'Almack's assembly rooms', s. 136–141; Girouard, *The English Town*, s. 132–134.

68. Korhonen, 'Urban social space', s. 623–624; Coke & Borg, *Vauxhall*, s. 250; Jonathan Conlin, 'Vauxhall revisited: The afterlife of a London pleasure garden, 1770–1859', *Journal of British Studies* 45 (2006:4), s. 740–741.

69. Helsing, 'Hertiginnan, hovet och staden i det gustavianska Stockholm', s. 105–107, 117–118; Ulvros, *Dansens och tidens virvlar*, s. 181–182; Ehnmark, 'Bellmanstidens nöjesliv', s. 1187–1188.

70. Ringbom, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*, s. 106, 117; Lindström, 'Bland lindansare, oskyldiga nöjen och offentliga bakverk', s. 148.

71. Lindström, 'Bland lindansare, oskyldiga nöjen och offentliga bakverk', s. 152–153.

72. Rendell, 'Almack's assembly rooms', s. 141–142.

På balerna i Linköping var det inte tillåtet att bete sig illa, bråka eller förolämpa andra. Om så trots allt skedde, så fanns det noggranna regler för hur man skulle förfara. Förutom bråk, svärande och överdrivet väsnande var det också förbjudet att tala politik. Särskilt kungen eller statsmakten passade det sig inte att kritisera. Summa summarum skulle deltagarna uppvisa ett förfinat beteende och undvika alla slag av känslösvall. Förutom beteendet ville ledningen i Linköping också ha uppsikt över klädseln. Önskemålet riktade sig framför allt till kvinnor, som man inte ville att skulle ståta med kläder och smycken allt för mycket. På grund av högljudda protester stannade detta trots allt på ett försöksstadium.⁷³ I Åbo tydde man sig inte till så här strikt kontroll, eller åtminstone bokförde man det inte i reglerna.

I reglerna för Åbo Societetshus definierades rätten att delta i assemblédanserna, men 200 år senare öppnar sig inte längre det förflutnas noggranna gränsdragningar på motsvarande sätt. Enligt reglerna var subskription avsedd för män ”för sig sjelf som för de damer hvilka höra till hans familie”. Med avseende på deltagande var de i staden bosatta kvinnorna beroende av män, alltså av makar, fäder, bröder eller andra närstående manliga släktingar. Enligt reglerna kunde en kvinna inte delta i balerna i fall ingen man bosatt i samma hushåll hade betalat subskriptionsavgift.⁷⁴ I reglerna definieras inte i detalj vem som ansågs inbegripas i begreppet ”familie”, och inte heller historieforskningen kan ge ett entydigt svar på hur man ska definiera familjen i slutet av nya tiden.⁷⁵

Antagligen berörde definitionen i Societetshusets fall åtminstone hustrurna, döttrarna, mödrarna, systrarna och andra i samma hushåll med en man och under hans förmyndarskap bosatta kvinnor. I reglerna definierades däremot mannens roll i familjen, vilken kunde vara fader, bror eller någon annan anhörig. Makar nämndes inte, men högst antagligen är det snarare fråga om en självklarhet än om en medveten avgränsning. Begreppet får implicerar ju äktenskap. Det var uttryck-

73. Lindström, 'Bland lindansare, oskyldiga nöjen och offentliga bakverk', s. 153.

74. Societetshusets reglemente, räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

75. Se till exempel Johanna Ilmakunnas, *Joutilaat ja ahkerat. Kirjoituksia 1700-luvun Euroopasta* (Helsinki 2016), s. 205–237; Jarkko Keskinen, *Oma ja yhteinen etu. Kauppi-aiden keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845* (Turku 2012), s. 73–78 och Panu Pulma (red.), *Den problematiska familjen* (Helsingfors 1991).

ligen fråga om att höra till samma hushåll och till samma förmyndarförhållande, vilket också understöds av det faktum att subskriptionsrätten var begränsad till att beröra uttryckligen i Åbo bosatta stadsbor. Personer som kom utifrån stadens gränser behandlades i en särskild klausul.

En mans närvaro och ett förmyndarförhållande var trots allt inte det enda sättet att delta i assembléerna. I reglerna hade man på den här punkten nedtecknat en bakdörr för de kvinnor som inte hade en manlig släkting med subskriptionsrätt. De skulle emellertid höra ”till vanliga societeten”.⁷⁶ Denna notering möjliggjorde att till exempel ensamstående änkor kunde delta i assemblédanserna, i fall de även annars rörde sig i samma kretsar som stadens övriga societet. Tyvärr ges ingen vidare definition i reglerna av begreppet ”vanliga societeten”, och det förekommer inte heller i Johan Winters dagbok. I min mening syftar ”vanlig” uttryckligen på det allmänna och det bekanta, inte på det vardagliga eller det vanliga. Jag anser det som självklart att begreppet ändå var så entydigt för tidsperiodens människor och för Societetshusets ledning att det inte behövde en mer noggrann definition. Societeten var bekant för de personer som hörde till den och för dem som rörde sig i den. Samtidigt garderade man sig mot risken att bli tvungen att neka någon högt uppsatt ståndsperson inträde.

Sällskapsliv i den stora salen

Maskerader var ett populärt nöje bland societeten i 1700-talets Europa. I England erbjöd flera societetshus och nöjesparker maskerader som en del av sitt programutbud. I London ordnade man maskerader i nöjesparken Vauxall så ofta att det i parkens närhet uppstod särskild dräktuthyrningsverksamhet för att svara mot utklädningsbehovet.⁷⁷ I Stockholm var maskeradliknande dräktfester populära i kungens hov, varifrån de spred sig till det övriga samhället. Teman för dessa fester var bland annat franska marknader, venetianska fester och kinesiska bröllop, och till dem hörde som en väsentlig del olika gyckel och utklädningslekar. Därtill hörde turneringar och karuseller till festerna. Utklädningsfesterna kunde också vara maskerader där man täckte ansiktena. Maskerader av det slaget ordnades ofta i det populära Boll-

76. Societetshusets reglemente, räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

77. Coke & Borg, *Vauxhall*, s. 46, 202, 261–263; Rendell, 'Almack's assembly rooms', s. 144.

huset i Stockholm. Tanken var att maskerna skulle suddas ut de sociala koderna som annars var rådande i samhället. På det här sättet ville man samtidigt understryka deltagarnas sociala färdigheter och beteende, i stället för deras sociala rang. Heltäckande maskeraddräkter blev också snabbt populära i stället för blott en mantel.⁷⁸

Enligt Jane Rendell, som forskat i Almacks societetshus historia, utgjorde de engelska maskeraderna ett tillfälle att omkullkasta de sociala koderna och att upphäva eller vända upp och ned på könsnormerna. Den ridå av mystik som dräkterna och maskerna skapade i kombination med det karnevalartade festandet skapade en scen för rollspel och sociala experiment, som annars skulle ha varit otänkbara på grund av de strikta samhälleliga skiljemurarna. Män kunde klä ut sig till kvinnor, kvinnor till män, både och till androgyn, rika till fattiga och fattiga till rika.⁷⁹ Maskeraderna erbjöd alltså en viss anonymitet som gjorde det möjligt för eliten att umgås med personer lägre ned i hierarkin, liksom den svenska historikern Eva Helen Ulvros har visat.⁸⁰ Maskeraderna upplevde en inflation i England, och i början av 1800-talet började de ersättas av förfinade baler (eng. *fancy balls*), vars sociala koder var mycket annorlunda än de liberala maskeraderna. Den nya tiden underströk klädkoder, gott uppförande, språk och fasoner.⁸¹

För Åbo Societetshus var maskeraderna en central del av nöjes-säsongen. Redan på Societetshusets invigning i november 1812 var temat maskerader (*masqueraden*). Till festen, som började klockan sex på kvällen, skulle man köpa en särskild biljett, som kostade tre rubel eller två riksdaler. Biljetter kunde köpas i kommerserådet Trapps bod, i bokhandeln på Kyrkogatan eller vid Societetshusets dörr. Maskeraden annonserades i *Åbo Allmänna Tidning* en vecka i förväg, och i annonsen underströks att festen var avsedd för bägge könen. Deltagarna ombads klä sig i maskeradkostym, men det var inte obligatoriskt, eftersom alla välklädda stadsbor var välkomna.⁸² Johan Winter,

78. Carolina Brown, *Liksom en herdinna. Litterära teman i svenska kvinnoporträtt under 1700-talet* (Stockholm 2012), s. 248–249; Torkel Stålmarck, 'Du Liufva carnaval. 1700-talets stockholmsmaskerader i dikt och debatt', *Sankt Eriks årsbok* (Stockholm 1994), s. 105–114; Ehnmark, 'Bellmanstidens nöjesliv', s. 1185–1186.

79. Rendell, 'Almack's assembly rooms', s. 145. Se även Stålmarck, 'Du Liufva carnaval', s. 125.

80. Ulvros, *Dansens och tidens virvlar*, s. 179.

81. Rendell, 'Almack's assembly rooms', s. 145–146.

82. *Åbo Allmänna Tidning* 14.11.1812.

som var bevandrad i sällskapslivet i Åbo, noterade i sin dagbok att 524 biljetter hade sålts till balen. Societetshuset hade alltså genast till invigningen lyckats väcka Åbobornas intresse. Winter deltog tydligen inte själv, åtminstone nämner han inte det i dagboken.⁸³

Bolagets direktion planerade två gånger per år vår- och höstsäsongens program. Till båda säsongerna hörde på 1810-talet två maskeradkvällar. Maskeraderna ingick alltså inte i priset på ett säsongskort, utan för dem köpte man alltid en separat biljett på några rubel.⁸⁴ Idén med maskeraderna var att man skulle klä sig i någon på förhand vald dräkt, men man släpptes också in utan särskild maskeradkostym. I december 1815 måste direktionen trots allt begränsa klädseln i den mån att olika svärd, sablar och eggvapen förbjöds. Festerna var öppna för alla, vilket de i annonserna använde termerna *publique* och *public* syftar på.⁸⁵ Deltagare till dessa fester fanns det också gott om; enligt bolagets räkenskapsbok hade 252 respektive 301 personer köpt inträdesbiljett till de två maskeraderna våren 1818.⁸⁶ Man vet inte om det ordnades allmänna maskeradbaler i Åbo före 1812, eftersom det i tidsperiodens tidningar inte finns annonser om baler. Maskerader nämns inte heller av Eva-Christina Mäkeläinen, som studerat sällskapslivet i Åbo i slutet av 1700-talet.⁸⁷ Förmodligen kände man ändå till maskeraden som festform i Åbo redan före Societetshuset.

I stället för maskerader arrangerade man i Åbo redan på 1770-talet assembléaftnar med utgångspunkt i dans och umgänge. Före 1810-talet ordnades fester av det här slaget aktivt både hos Rothsten, i Seipels sal och i privata hem.⁸⁸ Det är alltså föga överraskande att det genast från början stod klart att Åbo Societetshus skulle sammanlänkas med assembléer. I själva verket var den grundläggande tanken bakom Societetshuset att vid sidan om restaurangverksamhet erbjuda stadens societet regelbundna assembléaftnar.⁸⁹ Enligt direktionens beslut ordnades åtta

83. Winters dagbok 22–23.11.1812, J.P. Winters arkiv, RA, Helsingfors.

84. Societetshusbolagets protokoll 23.8.1816 och 1.9.1817, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

85. *Åbo Allmänna Tidningar* 31.12.1812, 8.1.1814, 2.12.1815. Tydligen hade förbudet önskad verkan eftersom motsvarande uppmaningar inte finns i annonserna efter 1815.

86. Räkenskapsbok 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

87. Mäkeläinen, *Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri*, 165–168.

88. *Ibid.*

89. Franskspråkig aktieemissionsbok, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

evenemang under våren mellan januari och april och tio kvällar på hösten från och med oktober. Balerna hölls på söndagar, och de började liksom maskeraderna klockan sex och slutade elva på kvällen.⁹⁰ Till assemblékulturen hörde som en väsentlig del att evenemangen ordnades regelbundet på bestämda veckodagar. Till exempel i Hannover ordnades balerna i slutet av 1700-talet alltid på lördagar. I Salon des Étrangers i Paris, där balerna lockade 700–800 personer, ordnades också baler regelbundet.⁹¹ Enligt Mark Girouard kunde man också på de engelska societetshusens assembléer komma upp till samma siffror som i Paris.⁹²

I Åbo nådde antalet deltagare självklart inte samma nivå som i Paris, men också på Societetshuset kunde man i regel se hundratal stadsbor på assembléaftnarna. Deltagarantalet belyses av de från åren 1817–1818 bevarade räkenskapsböckerna och av subscriptionslistor. Till exempel löste 197 stadsbor in säsongskort under höstterminen 1818. Största delen av dessa säsongskort, 63 stycken, inlöstes av personer tillhörande Åbo magistrat och borgerskap. Till den kejserliga senaten gick 56 säsongskort, till hovrätten 19, till medlemmar av akademien i Åbo 15 och till andra ämbetsmän 34 säsongskort. Sju säsongskort inlöstes direkt av ämbetsmän underställda kejsaren, vilka huvudsakligen var ryska officerare. Därtill såldes ett tiotal separata inträdesbiljetter till varje assembléafton. Mängderna varierade mellan 24 och 93 sålda biljetter.⁹³ Dessa uppgifter täcker endast de manliga deltagarna, varför man måste lägga till kvinnorna till de nämnda siffrorna. Till detta hör också att alla män som hade löst in ett säsongskort inte deltog i samtliga assembléaftnar. Det är följaktligen omöjligt att uppge exakta deltagarsiffror, men kvällar med 300–400 deltagare var säkerligen inte ovanliga.

90. Direktionens protokoll 23.8.1816 och 29.11.1816 samt reglemente 1818, räkenskapsbok 1818, Societetshusets reglemente, räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

91. Ringbom, *Societetshuset i storfurstendömet Finland*, s. 112–113.

92. Girouard, *The English Town*, s. 128.

93. Subscriptionslistor 1818, räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

Säsongskortan enligt inlösargrupper (ursprunglig indelning)⁹⁴:

År	Termin	Kejserliga senaten	Hov-rätten	Diverse stater	Åtskilliga kejsl. stater	Kejsl. Academien	Magistraten & borgerskap	Totalt
1817	våren	27	15	25	3	29	69	168
1817	hösten	45	18	30	11	27	65	196
1818	våren	46	13	24	0	21	63	167
1818	hösten	55	19	35	7	15	63	194

På assembléerna erbjöds det alltid levande musik, som oftast framfördes av två orkestrar, en rysk och en finsk, vilket framgår av bolagets räkenskapsböcker. I stadgarna uttrycks det klart och tydligt att meningen med assembléerna var att möjliggöra dans, samtal och sällskapslekar, som man hänvisade till med den franska termen *jeu de commerce*. Middag erbjöds inte, men gästerna kunde köpa förfriskningar, såsom té, lemonad och mandelmjök.⁹⁵ För jämförelsens skull kan nämnas att på Salon des Étrangers i Paris fanns på samma sätt möjlighet att vid sidan om dans samtala och spela kort och avnjuta förfriskningar. Någon egentlig middag erbjöds inte.⁹⁶ Det finns inget omnämnande om alkoholservice i räkenskapsböckerna, men antagligen fanns det åtminstone punsch och vin till salu.⁹⁷ Alkohol erbjöds senast från och med 1819, då Per Levinson tog över ansvaret för restaurangen. I hyreskontraktet stipulerades om vinförsäljningen på Societetshusets assembléer.⁹⁸

Förutom för assembléer och maskerader användes Societetshuset till att ordna konserter. Redan under det första verksamhetsåret hölls flera konserter till vilka det såldes separata biljetter. I stället för det regelbundna programmet ordnades musikföreläsningar under somrarna.⁹⁹ I Åbo hölls konserter oftast av kringresande musiker, som stannade i staden på väg till antingen Sverige eller Ryssland. I november 1814 kom en tysk trio till Åbo från Moskva och i september 1816 kom

94. Societetshusets subskriptionslistor 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, RA, Åbo; Subskriptionslistor 1818, räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

95. Räkenskapsböcker 1818, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

96. Ringbom, *Societetshuset i storfurstendömet Finland*, s. 112.

97. Winters dagbok 1.2.1818, J.P. Winters arkiv, RA, Helsingfors. Se även Ringbom, *Turun Seurahuone*, s. 194. Arrakspunch dracks också i Vauxhall nöjespark i London. Coke & Borg, *Vauxhall*, s. 202.

98. Direktionens protokoll 26.6.1819, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

99. Se till exempel *Åbo Allmänna Tidning* 19.1.1813, 13.4.1813, 4.5.1813 och 10.8.1813.

musikerna Schulze och Ficker från Svenska kungliga kammarorkestern i Stockholm. De spelade tillsammans med musikanter från Åbo som bar namnet Herrar Amatörer.¹⁰⁰ Herrar Amatörer, som bestod av medlemmar från det före detta Musikaliska Sällskapet i Åbo och av spelkunniga stadsbor, brukade på 1810-talet ackompanjera de utländska musikanterna eller så spelade de tillsammans med musikledare Carl Wilhelm Salgé.¹⁰¹

Konserterna lockade en varierande mängd publik, åtminstone om man får tro Johan Winter. Han skriver den 3 februari 1814 att han varit på Salgés konsert, där det var ”mycket litet folk – 100 högst 120 personer”.¹⁰² I Winters dagbok finns också några andra anteckningar om deltagarmängderna på konserterna under Societetshusets första verksamhetsår. Oboisten Czervenkas och sellisten Schmaltz konsert den 7 mars 1813 lockade 50 stadsbor, medan 320 personer hade deltagit i violinisten Bernard Rombergs konsert i februari samma år. Enligt Winter hördes under framträdandet variationer av schweiziska sånger, Rombergs egna tonsättningar och en sång som Romberg nyligen hade tonsatt i Åbo.¹⁰³ I bästa fall kunde konserterna locka flera hundra lyssnare, som till exempel Charlotta Arppes konsert i november 1815, då upp till 600 eller 700 musikvänner samlades på Societetshuset.¹⁰⁴

Välgörenhet var en viktig del av Åbosocietetens vardag. En vanlig form av välgörenhet var ordnandet av olika insamlingsevenemang. Också Societetshuset användes tidvis för välgörenhetsändamål. Eftersom kriget mot Napoleon fortfarande pågick var fokus för det första välgörenhetsevenemanget på Societetshuset ordnande av hjälpinsatser för krigets offer. Direktionen arrangerade den 25 april 1813 en assemblé, där de insamlade frivilliga donationerna sändes till S:t Petersburg till föreningen Fosterländska fruar för att vidare användas. Man fick donera ända till månadens slut, insamlingen hängde alltså inte enbart på en kväll. Insamlingen lyckades uppenbarligen väl, eftersom man

100. Winters dagbok 26.3.1814, J.P. Winters arkiv, RA, Helsingfors; *Åbo Allmänna Tidning* 24.9.1816.

101. Se till exempel *Åbo Allmänna Tidning* 6.5.1813 och 1.2.1817; Kimmo Korhonen, *Sävelten aika. Turun soitannollinen seura ja Turun filharmoninen orkesteri 1790–2015* (Helsinki 2015), s. 80.

102. Winters dagbok 3.2.1814, J.P. Winters arkiv, RA, Helsingfors.

103. Winters dagbok 22.2.1813, J.P. Winters arkiv, RA, Helsingfors.

104. Korhonen, *Sävelten aika*, s. 82.

i *Åbo Allmänna Tidning* i juli samma år uppgav att Åboborna hade samlat in 5 000 rubel för det krigsdrabbade ryska folket. Ärendet sköttes i S:t Petersburg av greve Gustaf Mauritz Armfelt, som var chef för Kommittén för finska ärenden.¹⁰⁵ För medborgare invaliderade i kriget insamlades pengar ännu den 8 maj 1814, och även då använde man sig av en assemblé.¹⁰⁶

Förutom för stora katastrofer samlade Åboborna in pengar för stadens egna fattiga. Ofta ordnade man i de här fallen baler, som var en beprövad form när det gällde att få stadens inflytelserika personer att delta. Johan Winter skriver den 15 april 1814 hur en kväll som hade ordnats några dagar tidigare på Societetshuset hade inbringat 420 riksdaler. Två dagar senare utökades summan med 150 daler, som man lyckades samla in under en spelkväll arrangerad av landshövdingen von Troil.¹⁰⁷ Det var allmän praxis att inkomsterna från sådana kvällar delades mellan de svenska och finska församlingarna i Åbo. Målet var stadens fattiga ståndspersoner, alltså *pauvres honteux*, som bestod av hjälpbehövande ämbetsmän och familjer tillhörande det lägre borgerskapet. Medel kunde också ges åt fattighuset.¹⁰⁸ Societetshusbolaget understödde också stadens fattiga direkt genom sin verksamhet i och med att det var ålagt att ge ett årligt bidrag på 25 silverrubel till länslasarettet i gengäld för rätten att få erbjuda kunderna biljardspel.¹⁰⁹

Societetshuset hyrdes också ut till privatpersoner. Generalguvernören Fabian Steinheil ordnade en fest på Societetshuset den 21 november 1813 med anledning av framgångar i kriget mot Napoleon. Enligt Johan Winter började festen klockan sju på kvällen och avslutades först klockan fyra på natten. Tvåhundrafemtio personer var inbjudna, men till Winters besvikelse endast fyra från hovrätten. Winter själv fanns inte bland de inbjudna.¹¹⁰ År 1818 ordnades på Societetshuset teologiska fakultetens promotionsmiddag, i vilken Winter deltog. De 225 gästerna placerades i stora salen på andra våningen och i sidorummen,

105. *Åbo Allmänna Tidning* 22.4.1813 och 27.7.1814; Winters dagbok 26.4.1813, J.P. Winters arkiv, RA, Helsingfors.

106. *Åbo Allmänna Tidning*, 5.5.1814.

107. Winters dagbok 15.4.1814, J.P. Winters arkiv, RA, Helsingfors.

108. *Åbo Allmänna Tidning* 8.5.1813, 5.5.1814 och 23.3.1816; Ringbom, *Turun Seurahuone*, s. 195.

109. Kejsarens kungörelse 17.1.1815, protokoll 1811–1825, Åbo Societetshus arkiv, ÅSA, Åbo.

110. Winters dagbok 21.11.1813, J.P. Winters arkiv, RA, Helsingfors.

där de serverades mat och rikligt med drycker. Under middagen hördes 500 kanonskott från Vårdberget, musik och ett ”öehördt liderligt” tal av doktor Sundvall.¹¹¹ Promotionen var en stor händelse, varför det var naturligt att middagen hölls på Societetshuset.

Slutord

Åbo Societetshus byggdes under en tid då det samhällseliga klimatet var gynnsamt för en byggnad ämnad för dans, umgänge och för människor att visa upp sig i. Som byggprojekt var Societetshuset Åbo-societetens gemensamma kraftansträngning, vilket fick den i staden bosatta ryska elitens godkännande och stöd. Fastän ryssarna var aktiva i konstruktionen av sällskapslivet, föll det faktiska ansvaret ändå på Åboborna. Särskilt flitiga var de rika köpmännen i Åbo. I finansieringen, administreringen och i användningen deltog en bred krets av stadens ståndspersoner, oberoende av social ställning. Societetshuset administrerades enligt offentlig aktiebolagsmodell, vilket garanterade alla som deltog i projektet en möjlighet att delta även framledes. Societetshuset blev den mest centrala mötesplatsen i staden – ett medvetet uttryck för ett nytt slags urbant sällskapsliv i staden, långt borta från landsbygdsherrgårdarnas lugn.

Att gå under och över de sociala skiljemurarna var typiskt för ståndspersoner i slutet av 1700- och början av 1800-talet, då man betraktade sällskapslivet som en arena där personer från olika samhällseliga grupper kunde umgås tillsammans. En central utgångspunkt för Societetshuset var helt riktigt möjliggörandet och utvecklandet av en umgängeskultur som överskred sociala skikt. Projektets stora popularitet bland ståndspersonerna betydde dock inte att vem som helst kunde delta i Societetshusets programkvällar. Vid sidan av ekonomiska aspekter styrdes inträdet av tidsperiodens sociala normverk, som garanterade acceptans för en del av stadsborna, men inte för alla. På så sätt skapade ståndspersonerna och societeten bestående av dem distans till de andra stadsborna.

Societetshuset var ett internationellt fenomen, som förenade europeiska ståndspersoner runtom på kontinenten, och Åbo var inget undantag från detta. Åbo Societetshus följde vad utrymmesplaneringen

111. Winters dagbok 15.6.1818, J.P. Winters arkiv, RA, Helsingfors; *Åbo Allmänna Tidning* 26.6.1818.

beträffar engelsk modell och möjliggjorde på så sätt elitens offentliga sällskapskultur också i storfurstendömet Finland. På samma sätt stod också Societetshusets programutbud i Åbo i linje med de internationella förebilderna – assembléer, maskerader och välgörenhetskonsserter var alla bekanta från andra orter. Så här tjänade de också de i landet bosatta ryska ämbetsmännen och officerarna, som delade livsstil med sina kolleger i Paris, London och Stockholm.